

Εικόνα Παναγίας Οδηγήτριας από το Γηροκομείο της Ιεράς Μητρόπολης Πατρών. Προβλήματα συντήρησης και μέθοδοι αντιμετώπισής τους

T. Papageorgiou

Former Head of Conservation, Byzantine and Christian Museum,
Athens, Greece

Στην ανακοίνωσή μου στο Διεθνές Συνέδριο της ομάδας ειδικού ενδιαφέροντος συντήρησης εικόνων του ICOM γίνεται λόγος για τη συντήρηση εικόνας μεγάλων διαστάσεων με θέμα την Παναγία Αριστεροκρατούσα στον τύπο της Οδηγήτριας, με δύο αγγέλους σε τρία τέταρτα, δεξιά και αριστερά στο πάνω τμήμα της, που έχει χρονολογηθεί από την κ. Μ. Ποταμιάνου στο τέλος του 14^{ου} αι. και είναι πολύ καλής παλαιολόγιας τέχνης.

Η εικόνα παραδόθηκε από εκπρόσωπο της Ι.Μ. Πατρών το Σεπτέμβριο του 1988 στο εργαστήριο του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών για συντήρηση. Σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες ένα έργο υποβάλλεται στη διαδικασία συντήρησης, είτε όταν έχει υποστεί σοβαρές φθορές στη ζωγραφική του επιφάνεια, όπως απολεπίσεις, αποκολλήσεις κ.τ.λ., είτε όταν το προστατευτικό του βερνίκι έχει οξειδωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καθιστά το θέμα του έργου σχεδόν αδιάγνωστο.

Τα βερνίκια της εικόνας -γιατί όπως θα διευκρινιστεί περαιτέρω η έρευνα εντόπισε την ύπαρξη δύο διαδοχικών βερνικιών στη ζωγραφική επιφάνεια- είχαν οξειδωθεί σε βάθος αλλοιώνοντας τα χρώματά της. Ταυτόχρονα παρουσίαζαν συρρικνώσεις σε μεγάλη έκταση, πιθανώς από εστία φωτιάς σε κοντινή απόσταση από το έργο με αποτέλεσμα παραμορφώσεις στα πρόσωπα. Το έργο παρουσίαζε επίσης σε σημαντική έκταση αποκολλήσεις της ζωγραφικής επιφάνειας, της προετοιμασίας και του υφάσματος από το φορέα. Μια παλιά επέμβαση ήταν η στερέωση του υφάσματος επάνω στο φορέα με πλήθος μικρών και ανόμοιων καρφιών. Κατακόρυφες ρωγμές καθόριζαν στη ζωγραφική επιφάνεια τις ενώσεις των τριών άνισων ξύλων που αποτελούν το φορέα. Στο κάτω δεξί τμήμα του έργου, φθορά του ξύλου είχε συμπληρωθεί στο παρελθόν. Συμπληρώσεις του σκαφωτού πλαισίου εντοπίζονταν στο κάτω και στο επάνω τμήμα του έργου. Κακής ποιότητας χρυσαλοφή (κοινώς μπρουτζίνα) απλωνόταν σε όλο το πλαίσιο καλύπτοντας σε κάποια σημεία το αρχικό χρυσό, φθορές της ζωγραφικής επιφάνειας, ακόμα και ξύλο.

Τέλος, πλήθος μικρών καρφιών και τρύπες καρφιών έδιναν στην εικόνα όψη διάτρητη. Τα παραπάνω αναφερόμενα προβλήματα συνηγορούσαν στην απόφαση για άμεση συντήρηση της εικόνας.

Κατ' αρχάς έγινε μια πρώτη στερεομικροσκοπική έρευνα που έδειξε κάτω από τα οξειδωμένα βερνίκια εκτεταμένες φθορές στο κυρίως θέμα, απόδειξη ότι στο παρελθόν, ίσως την εποχή της προσθήκης της χρυσαλοϊφής, περάστηκε το παχύ αυτό βερνίκι ρητίνης, με πρόσμιξη πιθανώς λαδιού, κάτι που θα αιτιολογούσε την έντονη συρρίκνωσή του. Ακολούθησαν, φωτογράφιση του έργου με ασπρόμαυρο φιλμ και διαφάνειες. Φωτογράφιση με Ultra Violet δεν πραγματοποιήθηκε γιατί οι ακτίνες αυτές δεν διαπερνούν ένα τόσο παχύ βερνίκι.

Ακολούθησε στη συνέχεια η σταδιακή αφαίρεση του βερνικιού, αφού προηγήθηκαν δείγματα αφαίρεσης κατά στάδια, ενώ συνεχίστηκε η φωτογράφιση των φάσεων του καθαρισμού. Έγινε φωτογράφιση με Ultra Violet που έδειξε τα διαδοχικά στάδια αφαίρεσης του βερνικιού και κάποιες σκούρες κηλίδες, στοιχεία παλαιότερων χρωματικών μικροεπεμβάσεων. Φωτογράφιση με υπέρυθρη ακτινοβολία (Infra Red) δεν πραγματοποιήθηκε, γιατί δεν υπήρχε τότε ο κατάλληλος εξοπλισμός. Δείγματα των βερνικιών συγκεντρώθηκαν και στάλθηκαν στο χημικό τμήμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών για ταυτοποίηση. Η έκθεση της κυρίας Ε. Μάγκου, χημικού του Μουσείου, πιστοποίησε την ύπαρξη δύο στρωμάτων βερνικιού ρητίνης, πιθανώς μαστίχας ή δάμαρης, των οποίων τα υπέρυθρα φάσματα δεν διαφοροποιούνταν με τις χρησιμοποιούμενες τότε μεθόδους. Ανιχνεύτηκε τέλος λιπαρή ύλη στο μεταγενέστερο στρώμα βερνικιού, χωρίς να αναγνωριστεί το είδος της.

Μετά τη φωτογράφιση με υπεριώδη ακτινοβολία που ακολούθησε το μηχανικό καθαρισμό, διαπιστώθηκε ότι το στρώμα του βερνικιού ήταν μεγαλύτερου πάχους από το απαιτούμενο και ο καθαρισμός προχώρησε περαιτέρω με τη συνδρομή μείγματος διαλυτών κατάλληλων για ρητίνες. Για να ελέγχεται η ομοιόμορφη αφαίρεση του βερνικιού, όλος ο καθαρισμός έγινε με τη βοήθεια πλάγιου φωτισμού. Ο καθαρισμός της ζωγραφικής επιφάνειας αποκάλυψε κάτω από τον Αρχάγγελο Μιχαήλ την ύπαρξη εξίτηλης επιγραφής με το προσωνύμιο της Παναγίας Η ΑΛΗΘΙΝΗ σε δύο στίχους. Τα ίχνη των γραμμάτων αυτών πριν από την αφαίρεση των οξειδώσεων σχεδόν δεν διακρίνονταν.

Μετά τον καθαρισμό ακολούθησε η αφαίρεση των καρφιών που συγκρατούσαν τις αποκολλήσεις της ζωγραφικής επιφάνειας, καθώς και των οξειδωμένων καρφιών που

αλλοίωναν την όψη της. Για τη διαδικασία της αφαίρεσής τους έγινε πρώτα προστασία της περιοχής γύρω από κάθε καρφή με ιαπωνικό χαρτί, ώστε να αποφευχθεί και η ελάχιστη φθορά στη ζωγραφική επιφάνεια. Ακολούθησε ο καθαρισμός των καρφιών περιμετρικά από βερνίκια, ρύπους κ.τ.λ., έγιναν ενέσεις με πετρέλαιο στη βάση τους για να μαλακώσουν οι οξειδώσεις και αφαιρέθηκαν.

Ακολούθησαν οι στερεώσεις των αποκολλημένων τμημάτων με ενέσεις και με εξάσκηση πίεσης (κοινώς πρεσάρισμα) με χρήση συνθετικής ρητίνης.

Η διαδικασία της συντήρησης συνεχίστηκε με ξυλουργικές εργασίες. Τα αποκολλημένα πηγάκια κολλήθηκαν εκ νέου με συνθετική ρητίνη σε ατόφια μορφή και πρεσαρίστηκαν. Ενισχύθηκαν κατόπιν με ξύλινες καβύλιες, κάθετες στα σημεία σύνδεσης των πήξεων με το φορέα και λοξές στις γωνίες, στα σημεία σύνδεσης δύο πήξεων μεταξύ τους. Μετά τα ξυλουργικά ακολούθησε η αφαίρεση της χρυσαλοϊφής με υγρό διαβρωτικό και τη βοήθεια χειρουργικού νυστεριού και η αισθητική αποκατάσταση της ζωγραφικής επιφάνειας, στοκάρισμα δηλαδή μικροφθορών και χρωματική τους συμπλήρωση.

Τέλος, έγιναν στερεώσεις, καθαρισμοί και αισθητική αποκατάσταση στο πίσω μέρος του έργου, όπου επάνω σε σκούρο κόκκινο επίχρισμα είναι ζωγραφισμένος διπλός σταυρός που τον περιβάλλει φυτικός διάκοσμος και κρυπτογράμματα, όπως IC XC NI KA (Ιησούς Χριστός Νικά) Φ Χ Φ Π (Φως Χριστού Φαίνει Πάσι) και άλλα. Προστατευτικό στρώμα βερνικιού περάστηκε και στις δύο όψεις της εικόνας.

Μετά το πέρας των εργασιών συντήρησης η εικόνα παραδόθηκε το Δεκέμβριο του ίδιου έτους σε εκπροσώπους της Ιεράς Μητρόπολης Πατρών.